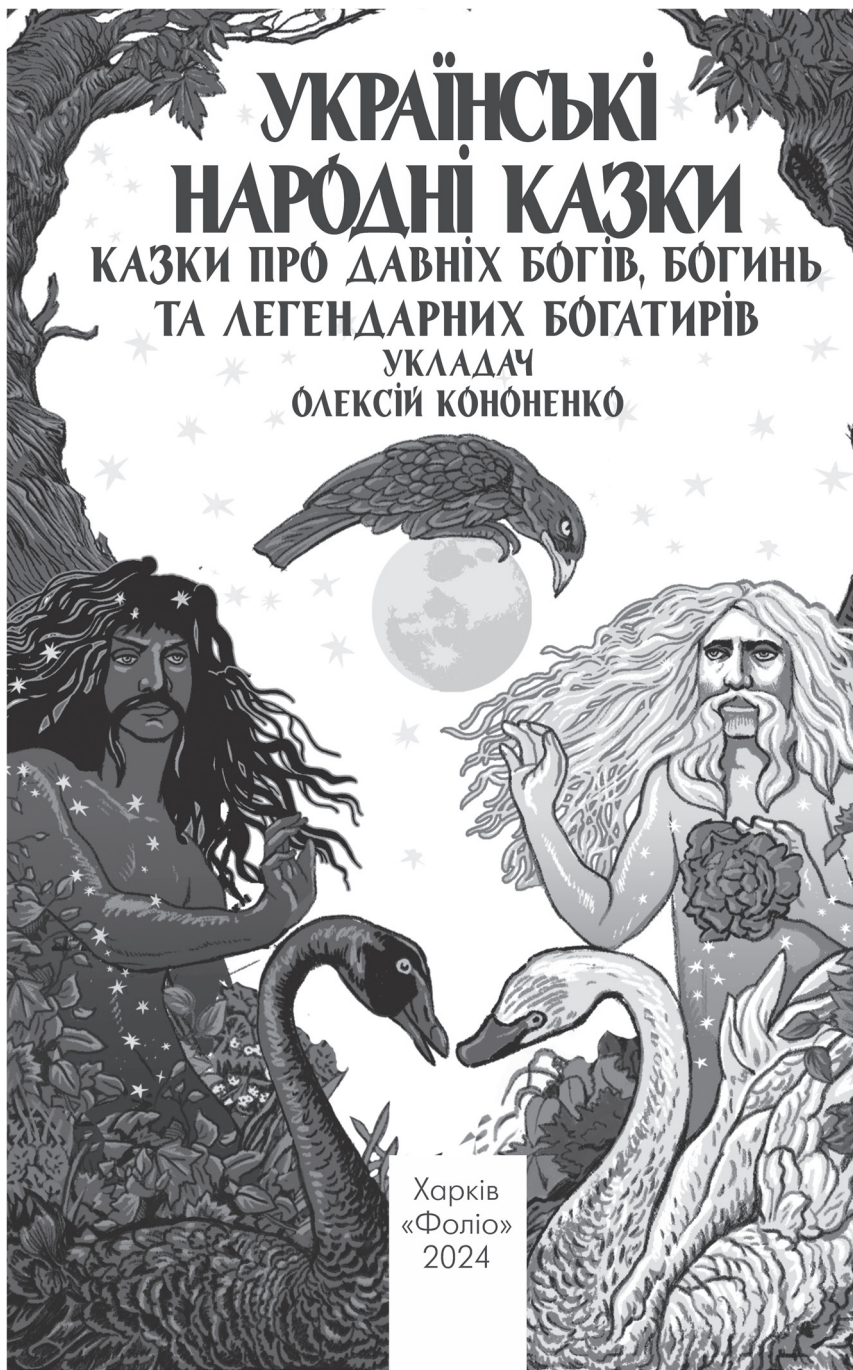

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

КАЗКИ ПРО ДАВНІХ БОГІВ, БОГІНЬ
ТА ЛЕГЕНДАРНИХ БОГАТИРІВ

УКЛАДАЧ
ОЛЕКСІЙ КОНОНЕНКО

Харків
«Фоліо»
2024

Рано вдосвіта на сході
Прокидався ясний Дажбог...
По зелених пишних луках
Волос пас овець гладких...
Бог Стрибог літав на крилах,
Грав на кобзі золотій...
Бог Перун на чорних хмарах
Вічно землю об'їздив...

Олександр Олесь

НАРОДЖЕННЯ КАЗОК

Від упорядника

Боги — могутні надзвичайні істоти, головні персонажі язичницької релігійної міфології, які перейшли в народні казки. В образі богів поєднуються риси культурних героїв-творців, першопредків, духів природи. Богам притаманні творчі функції, управління стихіями природи й космосу, вони керують життям природи й людини.

На відміну від духів, що втілювали конкретні природні об'єкти, соціальні зв'язки, боги зазвичай персоніфікували найважливіші природні стихії (вода, вогонь, небо, земля); були покровителями основних промислів і діянь (землеробство, мисливство, війна); людських почуттів (кохання, дружба); прибирали соціальний статус (покровителі воїнів, міст) тощо.

Боги та божества в давніх народів становили пантеони, у більш розвинених — мали родову ієрархію.

З часом у вищих релігіях створюється образ єдиного Бога-творця й володаря Всесвіту.

На початку не було в давнього українського предка багато богів, вшановувала людина в давнину деякі предмети та стихії. Лише потім почала задумуватися, що хтось має керувати сонцем і вітром, що від когось залежить добро і зло, біль і радість. Не могла давня людина пояснити все те, не знала причин, тож придумала богів, надприродну силу.

На відміну від деяких народів, в українців життя та діяння богів мало описані, свідчень вкрай мало. Писемність з'явилася з початком діяльності візантійських місіонерів (IX–X ст.), після виникла література.

Автори пізніших часів деяких богів придумали за аналогією з божествами іншими народів, тому є божества дійсні, а є сумнівні.

Вшанування єдиного Бога нашими пращурами віддзеркалилося і в давніх іменах на кшталт Богуслав (Бога славити), Божидар (Божий дар), Богдан (Богом даний). Серед імен українців немає жодного дохристиянського імені, яке присвячувало б його носія якось іншому божкові, окрім Бога.

Сліди віри наших пращурів в єдиного Бога зберігає й низка інших загальних назв на зразок багатіти, багач, убогий, багаття, збіжжя, небіжчик, бажати, значення яких проливає світло на окремі важливі елементи релігійного світогляду праукраїнців: добробут,

заможність дає Бог (багач, багатіти, збіжжя, багаття, бажати); нестатки, смерть настають, коли Бог відвертається (убогий, небіжчик).

Примітивне єдинобожжя наших пращурів, позбавлене канонічної релігійної традиції, через соціальну еліту (князі, воїни, купці) почало «збагачуватися» вірою в різних, досі невідомих, привезених з чужоземних подорожей язичницьких божків. На теренах Русі-України першу спробу упорядкувати язичництво робить Володимир Великий лише за 5 років до офіційного прийняття ним християнства. Саме у 983 році Великий князь наказав «вні Двора теремного» спорудити дерев'яні боввани Перуна, Хорса, Дажбога, Стрибога, Симарегла, Мокоші, чим утвердив офіційний (державний) реєстр поганських божків.

В язичників практично кожне повнозначне слово могло бути використане в ролі імені божества (як Гонило, Дана, Желя, Жив, Жива, Карна, Купало, Лад, Лада, Посвист, Род, Рожаниці, Стрибог, Судениці, Цур, Ярило тощо).

*У дворі, в коморі, в домі,
На болоті, у водоймі,
В горах, у лісах дрімучих
У степу, в лугах пахучих,
Під кущами, у дуплі,
На хмарині й на землі —
Скрізь живуть природні духи —
Сядь тихенько й казку слухай...*

З перших років свого життя ми слухаємо казки, пісні та легенди з вуст бабусь та дідусів, татусів та матусь. Перепліталось у тих оповідках реальне й вигадане, оживав світ навколо нас. З нами відбувалося те, що й з нашими далекими предками, бо ще в сиву давнину людина олюднювала Природу, вчилася жити з Природою в гармонії.

У літописах збереглися свідчення про вшанування дерев і трав, рік і гір, джерел та криниць. У давні часи вірили, що в кожному предметі, у кожному явищі є жива істота, природний дух.

Духи Природи не були на початку тільки добрими або тільки злими. Вони допомагали, якщо їх шанували й поважали; шкодили, коли на них не зважали. Так вважали люди в давнину, так жили, у такий спосіб облаштовували свої стосунки з навколишнім світом, виробляли своєрідну етику відносин із Природою.

За уявленнями наших предків невидимі духи жили й порядкували в помешканні та на обійсті, у лісі, у полі, на луках та пасовищах, у криницях, водоймах, у хмарах тощо. Завдяки вірі в цих духів, таємничий світ Природи ставав ближчим, зрозумілішим. Тож люди, рослини, тварини, птахи були не супротивниками, а спорідненими душами, сусідами, союзниками.

Усі ці лісовики й домовики, водяники й польовики, веселади, хухи й русалки — улюблені діти Природи-Матінки, які з народної пам'яті, з усних переказів зайшли на сторінки книжок.

Олексій Кононенко

ЯРИЛО Й МАТИ СИРА ЗЕМЛЯ

Було це давно. Навіть ще давніше, ніж дуже давно.

Летіла наша планета Земля в темряві й холоднечі Всесвіту. Не було на ній нікого й нічого: ані людей, ані звірів, ані птахів, ні квітів, ні трав, ні тепла, ні світла.

Була вона вологою, слизькою й незугарною.

Навкруг неї вилися похмурі темні хмари. А за хмарами, високо-високо в небесах, жив бог Ярило-Сонце. Він був ясним, гарячим, нестримним у своїх бажаннях.

Однак нудився юний бог, бо на самоті проводив увесь свій час.

Одного разу кинув свої сліпучі промені Ярило на всі боки, спопелив чорні хмари й побачив Землю.

А Земля прокинулася, потягнулася до тепла й світла. Придивився Ярило — сподобалася йому Земля.

Обережно поцілував її Ярило теплими промінчиками, приголубив теплом лагідним і почав залицятися, солодкі речі мовити:

— Журно мені одному. Полюби мене, Земле, стань матір'ю моїх дітей. Прикрашу я тебе зеленою травицею, квітучими садами, червоними квітами, морями синіми, горами високими...

Припала до душі та розмова Землі, полюбила вона Ярила, покохалися вони, і від поцілунків їхніх розрослися трави-квіти, зазеленіли степи-ліси, розлилися блакитні ріки-озера.

Гарною стала Земля. Милувався нею Ярило, ще більше закохався. І з'явилися на Землі звірі, риби, птахи, метелики та ще всіляка інша живина.

Останні чорні хмари розбив Ярило гарячими променями й дух йому перехопило від тієї краси, яка постала перед очима.

— Люблю тебе, крале моя, Земле життєдайна, не зможу без тебе жити! — вигукнув Ярило.

— І мені без тебе не бути, Яриле-Сонечку, без твоєї ласки милої! — шепотіла Земля.

Злилися в довгому поцілунку Ярило й Земля, полетіли щасливі у Всесвіті. Від кохання того неземного, від проміння сонячного благодатного народила Земля Людину.

Підвелася перша Людина, ще безпорадна, безпомічна, роззирнулася.

Замилувався Ярило своїм творінням, випустив золоті стріли-блискавиці, торкнувся Людини — дав їй розум.

Потім Ярило звернувся до свого сина, голос у нього — грім гримучий. Усе живе зі страху поховалося: птахи розлетілися, звірі розбіглися, риби в глибину метнулися. Тільки Людина підвела розумну голову до неба й заговорила.

Почули тую мову трави, дерева, риби, звірі й птахи — підкорилися Людині, назвали її царем природи.

А Земля-матінка квітла від щастя.

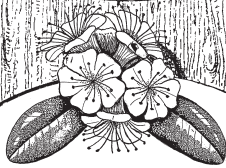
Проте подули вітри холодні, змовкли птахи й звірі, зронили листя дерева. Зажурилася Земля й заплакала дощами. Просила вона Ярила:

— Не йди, не покидай мене й діток! Пропадуть вони без тебе, без твого тепла! Залишайся, любий!

Відповів Ярило:

— Не плач, Земле, мушу я покинути тебе на певний час, щоб не згоріла ти від моїх поцілунків. Пов'януть трави й квіти, вкриє тебе снігова ковдра, мало буде тепла і світла, але промайне ця тужлива година й пришлю я до тебе сестрицю свою — Весну Красну, а за нею й сам прийду. Не пропаде наше дитя кохане, Людина, подарую я їй вогонь!

Вдарив Ярило золотою блискавицею в каміння холодне, у дуби крислаті, — розтікся по них вогонь.

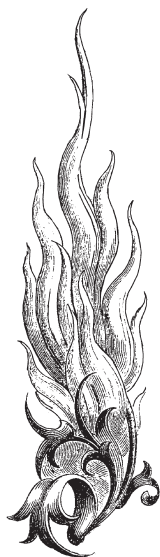
Відповів Ярило:
 — Не плач, Земле, мушу
 я покинути тебе на певний
 час, щоб не згоріла ти від моїх
 поцілунків.

І пішов Ярило за хмари темні, налетіли вітри, принесли сніги, вкрили Землю. Усе живе захова-лося, поснуло. Тільки Людина не боялася холоду й вітру, був у неї дар батька-Ярила — вогонь, який Людина навчилася видобувати з каменя та дерева. Обігрівав вогонь, давав тепло й світло.

Таку легенду придумали давні наші предки про з'яву першої людини. Шанували вони Ярило-Сонце й Землю-Матінку, дари їм приносили — короваї пишні, пісень їм співали, хороводи на їхню честь водили. Коли дні життя людини закінчувалися, від-давали її наші предки батькові-Ярилі — спалюва-ли на вогнищі, або Матінці-Землі — закопували в землю.

ГОЛУБ І ГОЛУБКА

На початку світу не було того, що нині є. Не було неба, не було землі. Було лишень безкрає синє море.

Виріс із того моря височезний дуб, усім дубам прадід.

Одного разу прилетіли з безмежного космічного простору білі-білесенькі Голуб і Голубка. Сіли вони на гілки прадуба й почали воркотіти.

— Як би нам світ утворити, щоб нашим діткам було де жити? — питає Голуб у Голубки.

— А ти дістанься дна моря синього, принеси звідти у дзьобі сипучого пісочку, та й лети за мною слідом, — відповідає Голубка. — Ти будеш пісочок сіяти, а я — воду лити.

Пірнув Голуб у хвилі синього моря, виніс у дзьобі пісочок і полетів услід за коханою.

Ось летять вони. Голуб пісочок сипле, а Голубка воду ллє.

З того пісочку дрібненького утворилася земля. А з водиці потекли дзвінки джерела, розлилися ріки та озера.

Змахнула Голубка крилами — і проросла на землі зелена травиця.

Обійняв Голуб Голубку, приголубив ніжно — випурхнули з травиці квітки веселкові.

Полетіли Голуб і Голубка над землею, милуються, радіють.

Каже Голуб:

— Серце моє, не все ще добре, ще не затишно.

А Голубка:

— Ти, Голубе, дістанься дна морського, підійми у дзьобі камінці краси неземної, блакитні, золотаві, срібні...

Рознесли Голуб і Голубка камінці по світу, розкидали. З'явилося з тих камінців синє небо й світле сонце, і ясний місяць, і милі веселі зіроньки.

Літає Голуб побіля Голубки, воркоче лагідно:

— Тепер уже добре, буде нашим діткам де у світі жити, миритися-любитися...

Отож так воно і є, що до початку світу, було лише синє море — космічне нескінченне роздолля, а ще правічний дуб — світове дерево.

А як прилетіли з далечини піднебесної Голуб і Голубка, то з кохання їхнього чистого білий світ утворився.

ЗМІСТ

НАРОДЖЕННЯ КАЗОК. Від упорядника . . .	4
ЯРИЛО Й МАТИ СИРА ЗЕМЛЯ	8
ГОЛУБ І ГОЛУБКА	13
НАРОДЖЕННЯ СВІТУ	15
СОНЦЕ ТА МІСЯЦЬ	24
НЕБЕСНА РОСА	26
ЦАР ВОГОНЬ І ЦАРИЦЯ ВОДА	29
ПРО СОНЯЧНОГО КОНЯ ЯРИЛА ТА МАРУ	32
ПРО ГРОМОВИКА, БУДИМИРА ТА ЗЛУ ДЮДЮ	47
БОЖИЙ КОВАЛЬ	50
СОНЯЧНІ БРАТИ	58

СКОРБОТНІ БОГИНИ	63
ПЕРУН І ВЕЛЕС	70
ПЕРУН-ГРОМОВИК І ТУР-ОЛЕНЬ	77
ПЕРУН І НЕПТУН	83
ПЕРУН І ПЕСИГОЛОВЦІ	89
ПЕРУН І ЗМІЙ	93
ОСТАННІЙ ПРИХИСТОК ПЕРУНА	96
ЗВІДКИ РОСА НА ЗЕМЛІ	99
ВЕЛИКДОН	100
МАКОША	103
РУСЬ	108
ВЕЛЕСОВИЙ ОНУК	114
ВІЙСЬКО ДАЖДЬБОГА	119
ЯК ДАЖДЬБОГ ПРОВЧИВ ЖАДІБНОГО КНЯЗЯ	127
ПРО ДРЕВЛЯН І ПОЛЯН	132
ПРО СТРИБОГА Й БІДНОГО ХЛОПЦЯ	137
ПРО СТРИБОГА Й КНЯЗЕВИЧА	143
ПЛЕМ'Я ЛЕЛЕГІВ	150
БІЛОБОГ І ЧОРНОБОГ	155
КОЛЯДА Й КУПАЛА	162
ЦАР ГОРОХ	168
ПОКОТИГОРОХ І МОРСЬКА ПАННА	175
БОГ ДОМАШНЬОГО ВОГНИЩА	182

ДНІПРА Й ДУНАЙ	189
ДНІПРО Й ДЕСНА	194
ЗОЛОТІ ВОРОТА	197
МАСНИЦЯ	199
ЦАР ТРОЯН	205
ОРАЧ І ДИВ	209
ВЕСНА, ЛІТО, ОСІНЬ І ЗИМА	214
ХОВАЛО ТА КУПАВА	217
САВА ТА ХАЛА	225
БІЛУН, РУСИН І ЧУМА	231
ЯК ВЕСЕЛАД СОНЦЕ ВРЯТУВАВ	236
ЯК ВЕСЕЛАД МАРУ ПРОВЧИВ	257
ВЕСЕЛАД, ЩУРИ Й ДІДО ВІЙ	264
ЗВІДКИ МАРА ВЗЯЛАСЯ	272
ЯК МАРА ВОДИТЬ	276
ЩЕЗНИКИ І СКАРБНИК	280
ДЗВІН-ПЕРЕДЗВІН	286
ПЕТРІВ БАТІГ	290
ВОЛОСИНА	296
ЛІНИВИЦЯ ТА СВІТАНА	305
ПРО УРУСЛАНА ЛАЗАРЕВИЧА, БОЯРСЬКОГО СИНА	313
ДВНАДЦЯТЬ МІСЯЦІВ	326
КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА	334

ПРО СЛАВНОГО Й ХОРОБРОГО БОГАТИРЯ ІЛЮ МУРОМЦЯ ТА СОЛОВ'Я-РОЗБІЙНИКА .	339
ПРО ОЛЕШКА ПОПОВИЧА Й ТУГАРИНА ЗМІЄВИЧА	349
ПРО ДАНИЛА БЕЗЧАСНОГО Й ЛЕБІДЬ-ПТИЦЮ.....	353
ПРО МОЛОДОГО БОГАТИРЯ БАЛДАКА БОРИСОВИЧА	363
КАЗКОВИЙ СЛОВНИК	374

